

-1928' Αριστοτέλης Κουρτίδης
επ. Μυριφύδου
(Σπουδές, έργα, επιστημονική καὶ κοινωνική δράσις αὐτοῦ.)

Τέας ἐγκυκλίους σπουδὰς τοῦ διήνυσεν ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ
Γένους Σχολῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐγγραφεῖς εἰς τὴν φιλοσο-
φικὴν σχολὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου, ἐδημοσιογράφησεν
ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη, συνεργαζόμενος εἰς τὴν "Ἐβδομάδα" τοῦ Δ. Καμπού-
ρογλου καὶ τὴν "Ἐστίαν" τοῦ Γ. Κασόδη καὶ εἴτα Γ. Δροσίνη.
Ἦτο δὲ καὶ ἀρχισυντάκτης τῆς "Διαπλάσεως τῶν παίδων" ἐκ τῆς
ἐργασίας ταύτης προῆλθεν εἰς φῶς σειρά διηγημάτων, τὰ ἑποῖτα,
κατ' ἐκλογὴν, μετεφράσθησαν γερμανιστὶ μὲν ἀπὸ τὸν Αὔγουστον
Μπόλτε, Ἰταλιστὶ ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον Κορραβασίλη, καὶ Ἀγγλιστὶ
εἰς κορυφαῖον τοῖς διον μετὰ διηγημάτων τοῦ κ. Γ. Δροσίνη ἀπὸ τὴν
Ἑλληνομαθῇ ἀγγλίδα συγγραφεῖς Miss Edwards . πρὸ τινων δὲ
μηνῶν ὁ καθηγητὴς τῆς ἐλληνικῆς ἐν τῷ Ἰσπανικῷ Πανεπιστημίῳ
τῆς Βαρκελόνης κ. Luis Segala μετέφρασε μετὰ ἐπαινετικῆς
εἰσαγωγῆς ἐν ἑξ' αὐτῶν καὶ ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ φιλολογικόν πα-
ρέρτημα τοῦ Correo Catalán . Τὰ διηγήματα αὐτὰ πληροῦν ἕως τῶρα
τέας σελίδας τῶν Ἑοσθηλικῶν Ἀναγνωσμάτων.

Τὸ 1884 διορίσθη κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Τμηματάρχου τότε
ἀειμνήστου Σπ. Λάμπρου γραμματεὺς Β' τάξεως εἰς τὸ Ὑπουργεῖον
τῆς Παιδείας. Τὸ 1889 ἀπῆλθεν εἰς Γερμανίαν πρὸς φιλοσοφικὰς
καὶ παιδαγωγικὰς σπουδὰς. Διέμεινε σχεδὸν 4 ἔτη καὶ ἔσχε διδα-
σκάλους τὸν Κοῦνο-Φίσερ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, τὸν
Βούνδ εἰς τὴν ψυχολογίαν, τὸν Ροδόλφον Ὡκкен (βραβεῖον Νόμπελ)
καὶ τὸν Ὁθωνα Λίπμων εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὴν παιδαγω-
γικὴν τὸν κορυφαῖον τῶν τότε παιδαγωγῶν Ράϊν. Περὶ τοῦ *Seppina*
τοῦ Ράϊν ἐγγράψεν εἰς τὸ ἐλληνικὸν περιοδικὸν Κλειώ τῆς Λειψίας

Ἐξετάσεις ἐπὶ διδασκαρίῳ ὑπέστη ἐν Ἰένῃ τὸ 1892, λαβὼν

δίπλωμα *cum laude*. Ἡ ἐναίσιμος διατριβή του *Gewöhnung und Gewohnheit* ἀναφέρεται ὡς μία ἐκ τῶν ὀλίγων πηγῶν εἰς τὸ ὁμώνυμον ἄρθρον τοῦ Μεγάλου Παιδαγωγικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ραῦν, ὁ ἴδιος δὲ 'Ραῦν ὑπὸ τὸ ἄρθρον του *Charakterbildung* μετὰ τῶν συμβουλευτέων πραγματειῶν ἀναγράφει καὶ τὸ ἔργον τοῦ κ.Κουρτίδου.

Ἐπιστρέψας εἰς Ἑλλάδα κατ'ἀρχὰς ἐδημοσιογράφησε. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν θεατρικὴν κριτικὴν προσέδωκεν ἐπιστημονικὴν πρὸς μορφήν, τῇ προτάσει τοῦ Δημ. Κορομηλά ἐκλήθη εἰς τὴν Δραματικὴν σχολὴν τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν, ὡς διδάσκαλος τοῦ παθόντος Γ. Βιζυνοῦ. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐδίδαξε ψυχολογίαν τῶν συναισθημάτων καὶ τῆς ἐκφράσεως αὐτῶν, αἰσθητικὴν καὶ δραματολογίαν. Βραδύτερον διὰ τὰ μαθήματα ταῦτα ἐκλήθη εἰς τὴν Βασιλικὴν δραματικὴν σχολὴν, συναρκοῦσθαι μετὰ τοῦ Θωμᾶ Οἰκονόμου καὶ Σ. Στεφάνου. Πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ ἀνδιαφέροντος ὑπὲρ τῶν ψυχολογικῶν ζητημάτων ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐκαμνε διαλέξεις εἰς τὸν Πarnaσσόν: ψυχολογία τοῦ καθ' ἑκάστου βίου, Ταξείδια εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς, περὶ ὀνείρων κτλ. Τῶν διαλέξεων τούτων μακρὰ περιλήψεις εὐρίσκονται εἰς τὰς ἐφημερίδας τὰς τότε, ἰδίως εἰς τὴν 'Ακροπόλιν καὶ τὴν 'Εστίαν.

Κατὰ πρότασιν τοῦ Ν. Μπότση ἐκλήθη τὸ 1897 ὡς καθηγήτης εἰς τὸ Ἀρσάκειον. Ἐδίδαξε ψυχολογίαν, διδακτικὴν καὶ παιδαγωγικὴν ἐπὶ μακρὰ ἔτη, μέχρι τῆς προαγωγῆς του εἰς Διευθυντὴν τοῦ Διδασκαλείου Πειραιῶς.

Ἡ ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Αἰ Ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Συνεδρίου ἐξέλεξε αὐτόν ὡς εἰσηγητὴν τοῦ τμήματος τῆς γυναικείας μορφώσεως, ἡ δὲ εἰσηγήσις αὐτοῦ ἦτις ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον "Ἀγωγή τῆς γυναικός" εἶναι ἴσως ἡ μόνη περ' ἡμῖν πλήρης ἐπισκόπησις τῆς γυναικείας μορφώσεως ἀπὸ

τοῦ θήλαος νηπίου μέχρι τῆς κοινωνικῆς δράσης γυναικός.

Ἐν τῷ μεταξύ ἐξηκολούθει καί ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία. Τότε ὑπὸ τοῦ Πράγερ καί τῶν ἀμερικανῶν παιδαγωγῶν εἶχον ἀρχίσει αἱ μελέται περὶ τοῦ βρέφους καί τοῦ νηπίου. Εἰς τὴν ἐπετηρίδα τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως τοῦ Μπουκουβάλα ὁ Κουρτίδης ἔγραψε τὴν πρώτην χρονολογικῶς εἰς τὴν γλῶσσάν μας μελέτην περὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδίου. Τὴν προσοχὴν τοῦ εἴλκυσε καί ἡ ψυχοπαθολογία τοῦ παιδίου, καί ἐν τῇ "Ψυχιατρικῇ καί νευρολογικῇ Ἐπιθεωρήσει τοῦ Βλαβιανοῦ ἐδημοσίευσεν τὴν πραγματεῖαν "Ψυχοπάθειαι ἐν τῷ σχολείῳ". Πρῶτος ἐπίσης παρ' ἡμῖν ἐπραγματεύθη ἐκ παιδαγωγικῆς ἀποψέως τὸ ζήτημα τοῦ ἐντετασμοῦ τῶν ψυχικῶν φαινομένων καί τῶν μνημονικῶν τύπων. Τῆς μελέτης ταύτης τὸ πρῶτον μέρος ἀνεγνώσθη εἰς τὸν ὑπὸ τὸν ἀείμνηστον Κυπάρισσον Στέφανον Διδ. Συλλογον, τὸ δεῦτερον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Δελτικόν τοῦ Διδ. Συλλόγου, εἴτα δὲ συμπληρωμένον εἰς τὴν Ψυχιατρικὴν ἐπιθεώρησιν καί ἐξ αὐτῆς εἰς ἴδιον τεύχος ὑπὸ τὸν αὐτὸν πνευματικαὶ ἰδιοφυΐαι, αἰτία αὐτῶν καί σημασία ἐν τῇ αἰσθητικῇ καί τῇ παιδευτικῇ." Θέλων ν' ἀνοίξῃ νέους δρόμους διδασκαλίας τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων παρ' ἡμῖν, κατὰ τὰς νεωτάτας μεθόδους, τῇ συνεργασίᾳ καθηγητῶν τῶν φυσιογνωστικῶν παρέφρασε καί διέσκεύασεν τὸ βιβλίον τοῦ Μπουγερμανν, τὸ ὅπετον συμπληρωθὲν ἐξ ἑλληνικῶν μονογραφικῶν περὶ ἑλληνικῶν ἰχθύων, ἑλλ. χελώνης κτλ. Ἀπετέλεσε ὀγκώδη τόμον ἐξ ὑπερεξαιρούτων σελίδων, εὐεργετικὸν βοήθημα εἰς τοὺς διδάσκοντας. Μόνος δὲ δι' ἐπιμόχθου ἐργασίας συνέγραψε τὰ Ὑποφείγματα διδασκαλίας τῆς φυτολογίας κατὰ τὰς βιολογικὰς ἀρχάς καί ἐν συνδέσει πρὸς τὸν σχολικὸν κῆπον. Τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου τοῦτου ἀρμοδιώτερος νὰ κρίνῃ εἶναι ὁ ἐκ τῶν ἀκαδημαϊκῶν κ. Ι. Πολίτης, καθηγητῆς τῆς βοτανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, θερμῶς ἐκφραστὴς περὶ αὐτοῦ ἐν Συμβουλίῳ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Ὑπῆρξεν εἰς τῶν ὀργανωτῶν τῆς Σχολῆς τῶν ἀπύρων παιδίων

τοῦ Παρνασσοῦ. Εἰς αὐτόν δέ ὡς εἰδικόν κοσμήτορα ἀνετέθη ἡ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας τῆς σχολῆς ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τῆς, καὶ ἡ μελετὴ περὶ τοῦ Βασιλειάδου τοῦ ποιητοῦ, τοῦ σχόντος τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς.

Ἐξακολουθῶν τὰς ψυχολογικο-παιδαγωγικὰς μελέτας τοῦ ἐδημοσίου εὐσεν εἰς Ἑκπαιδευτικὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ Ζαμάνη τὴν πραγματείαν Ὁ φόβος παρὰ τοῖς παισὶ.

Αἱ μελέται τοῦ περὶ τῆς ψυχῆς τῆς γυναικὸς ἡγαγον αὐτόν εἰς σειράν διαλέξεων ἐν τῷ Παρνασσῷ, τῷ Λυκεῖῳ τῶν Ἑλληνίδων, κλπ. περὶ γυναικὸς : Διαφέρει ψυχικῶς ἡ γυναῖκα ἀπὸ τὸν ἄνδρα; ἡ γυναῖκα ἐνώπιον τοῦ κινδύνου, τὸ δέ ζήτημα τῆς κληρονομικότητος ἐπραγματεύθη εἰς δύο διαλέξεις: Ἡ μητέρα τοῦ Γκαῦτε καὶ ἡ μητέρα τοῦ Βύρωνος. Ἡ ἰταλὶς ἱατρός καὶ παιδαγωγός Μάρια Μοντεσσόρη μετερρῦθησεν ἐπιστημονικῶς τὰς βέσεις τῆς νηπιογωγικῆς ἀγωγῆς καὶ εἰδοσκαλίας, τὸ δέ σύστημά τῆς ἐντυπωσίσθησε τὸ τοῦ Φρόμπελ. Παρακολουθῶν καὶ ἐν τούτῳ τὰς νέας τάσεις παρέφρασε τὸ ἔργον τῆς Ἀμερικανίδος ^{Fisher} περὶ Μοντεσσόρη, μετὰ εἰσαγωγῆς τῆς συγγραφῆς, Πλὴν τούτων διεσκεύασε καὶ ἐξελλήνισε πληθύν ἄλλων ἔργων, εἰς τὴν Ὑγιεινὴν τῆς ψυχῆς τοῦ Φεϋχτερλεμπεν, μετὰ εἰσαγωγῆς, τὰ κατὰ τὸ ἥμισυ πρωτότυπα "πρῶτα βήματα τῆς ἀνθρωπότητος" τὴν βιογραφίαν τοῦ Οὐάσιγκτωνος κτλ. Ἡ παιδαγωγικὴ δὲν εἶναι μόνον ψυχρὰ ἐπιστήμη τοῦ σπουδαστηρίου. Ὁ παιδαγωγός πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ χάρισμα ν' ἀνῶν τὸ θεῖον πῦρ εἰς ἑκατοντάδας καρδιῶν. Τὸ χάρισμα τοῦτο φαίνεται ἔχων ὁ Ἀρ. Κουρτίδης, ἀσκήσας τὴν παιδαγωγικὴν ὡς κοινωνικὴν λειτουργείαν. Χαρακτηριστικόν δὲ εἶναι τὸ χωρίον ἐνός βιβλίου σου, εἰς τὸ ὁποῖον τὴν ἐπιστήμην παρομοιάζει ὡς τὸ ὀλόδροσον καὶ ὀλοκάθαρον νερόν, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὰς ὑψηλὰς κορυφάς, φθάνει, διεχέτευόμενον, μέχρι τῶν πενιχροτέρων καλυβῶν τοῦ λαοῦ.

Πλήρη πίνακα τῆς ἐργασίας τοῦ ἀειμνήστου αὐτοῦ ἐπιστήμωνος λογοτέχνου, φιλολόγου, φιλοσόφου καὶ παιδαγωγοῦ κατάρθωσα νὰ καταρτίσω περὶ ἧς θὰ ἀναγράψω τὰ σχετικὰ ἐν καιρῷ

Περὶ τοῦ Ἀριστοτέλη Κουρτίδου εἶχεν ὑποβληθῇ ὑποψηφίότης ὡς Ἀκαδημαῖκου διὰ τὴν ἔδραν τῆς Φιλοσοφίας καὶ Παιδαγωγίας.

Γ. Γρ. Καμμοῦρογλου.

(Σπουδαί, ἔργα, ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνικὴ δράσις αὐτοῦ.)

Τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς τοῦ διήνυσεν ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐγγραφὰς εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου, ἐδημοσιεύσας ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη, συνεργαζόμενος εἰς τὴν "Ἑβδομαδα" τοῦ Δ. Καμπούρογλου καὶ τὴν "Ἐστὶν" τοῦ Γ. Κασδῶνη καὶ εἰτα Γ. Δροσίνη. Ὡς δὲ καὶ ἀρχισυντάκτης τῆς "Διαπλάσεως τῶν παίδων" ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης προήλθεν εἰς φῶς σειρά διηγημάτων, τὰ ὅποια, κατ' ἐκλογὴν, μετεφράσθησαν γερμανιστὶ μὲν ἀπὸ τὸν ἀδελφόν Μπόλτε, Ἰταλιστὶ ἀπὸ τὸν Ἀντόνιον Καραβότση, καὶ Ἀγγλιστὶ εἰς κοινὴν τριῶν μετὰ διηγημάτων τοῦ κ. Γ. Δροσίνη ἀπὸ τὴν Ἑλληνομαθῆ Ἀγγλίδα συγγραφέα Miss *Edwards* πρὸ τινῶν ἐμνην ὁ καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ Ἰσπανικῇ Πανεπιστημίῳ τῆς Βαρκελώνης κ. *Juis Segala* μετέφρασε μετὰ ἐπαινετικῆς εἰσαγωγῆς ἐν ἑξ' αὐτῶν καὶ ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ φιλολογικόν περιοδικὸν τοῦ *Conce Catalan*. Τὰ διηγήματα αὐτὰ πληροῦν ἕως τῶρα τὰς σελίδας τῶν ἑξαελληνικῶν Ἀναγνώσεων.

Τὸ 1884 δὴρῶσθι κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Τμηματάρχου τότε ἀειμνήστου Σπ. Λάμπρου γραμματεὺς Β' τάξεως εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας. Τὸ 1889 ἀπῆλθεν εἰς Γερμανίαν πρὸς φιλοσοφικὰς καὶ παιδαγωγικὰς σπουδὰς. Διέμεινε σχεδὸν 4 ἔτη καὶ ἔσχε διδασκάλους τὸν Κόνη-Φίσερ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, τὸν Βούνδ εἰς τὴν ψυχολογίαν, τὸν Ρεδδλφον Μύκεν (βραβεῖον Νόμπελ) καὶ τὸν Ὁθωνα Λίππιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὴν παιδαγωγικὴν τὸν κορυφαῖον τῶν τότε παιδαγωγῶν Ράϊν. Περὶ τοῦ *Seminar* τοῦ Ράϊν ἔγραψεν εἰς τὸ ἑλληνικόν περιοδικόν Κλειδί τῆς Λειψίας

Ἐξετάσεις ἐπὶ διδασκαρίᾳ ὑπέστη ἐν Ἰένῃ τὸ 1892, λαβὼν

δίπλωμα *cum laude* . 'Η έναρσιμος διατριβή του *Gewohnheit*
und Gewohnheit αναφέρεται ως μία ἐκ τῶν ὀλίγων πηγῶν εἰς τὸ
ὁμώνυμον ἄρθρον τοῦ Μεγάλου Παιδαγωγικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ραῦν, ὁ
ὅστις δὲ 'Ραῦν ὑπὸ τὸ ἄρθρον του *Charakterbildung* μετὰ τῶν
συμβουλευτικῶν πραγμάτων ἀναγράφει καὶ τὸ ἔργον τοῦ κ. Κουρ-
τίδου.

'Επιστρέψας εἰς 'Ελλάδα κατ'ἀρχὰς ἐφημεριογράφος. 'Ε-
παιδὴ δὲ εἰς τὴν θεατρικὴν κριτικὴν προσέδωκεν ἐπιστημονικὴν
πως μορφήν, τῇ προτάσει τοῦ Δημ. Κορομηλά ἐκλήθη εἰς τὴν Δρα-
ματικὴν σχολὴν τοῦ 'Ωδείου 'Αθηνῶν, ὡς διδάσκαλος τοῦ καθόντος
Γ. Βιζυνοῦ. 'Επὶ σειρὰν ἑτῶν ἐδίδαξε ψυχολογίαν τῶν συναισθη-
μάτων καὶ τῆς ἐκφράσεως αὐτῶν, αἰσθητικὴν καὶ ὁραματολογίαν.
Βραδύτερον διὰ τὰ μαθήματα ταῦτα ἐκλήθη εἰς τὴν Βασιλικὴν
δραματικὴν σχολὴν, συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Θωμᾶ Οἰκονόμου καὶ
Σ. Στεφάνου. Πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῶν ψυχολο-
γικῶν ζητημάτων ἐπὶ σειρὰν ἑτῶν ἔκρινε διαλέξεις εἰς τὸν
Παρνασσόν: ψυχολογία τοῦ κατ'ἐκάστου βίου, Ταξείδια εἰς τὴν βά-
θη τῆς ψυχῆς, περὶ ὀνείρων κτλ. Τῶν διαλέξεων τούτων μακρὰ πε-
ριλήψεις εὐρίσκονται εἰς τὰς ἐφημερίδας τὰς τότε, ὡς εἰς
τὴν 'Ακρόπολιν καὶ τὴν 'Εστίαν.

Κατὰ πρότασιν τοῦ Ν. Μπότση ἐκλήθη τὸ 1897 ὡς καθηγη-
τὴς εἰς τὸ 'Αρσένειον. 'Εδίδαξε ψυχολογίαν, διδασκτικὴν καὶ παι-
δαγωγικὴν ἐπὶ μακρὰ ἔτη, μέχρι τῆς προεργίης του εἰς Διευθυν-
τὴν τοῦ Διδασκαλείου Πειραιῶς.

'Η ὁργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Αἰ 'Ελληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ
Συνεδρίου ἐξέλεξε αὐτόν ὡς εἰσηγητὴν τοῦ τμήματος τῆς γυναι-
κείας μορφώσεως, ἡ δὲ εἰσηγήσις αὐτοῦ ἦτις ἐφημεριοεῖται καὶ εἰς
τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον "Ἀγωγή τῆς γυναικὸς " εἶναι ὡς ἡ μό-
νη π. ρ' ἡμῶν πλήρης ἐπισκοπήσις τῆς γυναικείας μορφώσεως ἀπὸ

-5-
τοῦ θήλεος νηπίου μέχρι τῆς κοινωνικῆς δράσεως γυναικός.

Ἐν τῷ μεταξύ ἐξηκολούθει καί ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία. Τότε ὑπὸ τοῦ Πράγερ καί τῶν ἀμερικανῶν παιδαγωγῶν εἶχον ἀρχίσει αἱ μελέται περὶ τοῦ βρέφους καί τοῦ νηπίου. Εἰς τὴν ἐπετηρίδα τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως τοῦ Μπουκουβάλα ὁ Κουρτίδης ἔγραψε τὴν πρώτην χρονολογικῶς εἰς τὴν γλῶσσάν μας μελέτην περὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδίου. Τὴν προσοχὴν τοῦ εἴλκυσε καί ἡ ψυχολογία τοῦ παιδίου, καί ἐν τῇ "Ψυχιατρικῇ καί νευρολογικῇ Ἐπιθεωρήσει τοῦ Βλαβιανοῦ ἐδημοσίευσεν τὴν πραγματεῖαν "ψυχοπᾶσκει ἐν τῷ σχολείῳ". Πρῶτος ἐπίσης παρ' ἡμῶν ἐπραγματούθη ἐκ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως τὸ ζήτημα τοῦ ἐντοπισμοῦ τῶν ψυχικῶν φαρμοκένων καί τῶν μνημονικῶν τύπων. Τῆς μελέτης ταύτης τὸ πρῶτον μέρος ἀνεγνώσθη εἰς τὸν ὑπὸ τὸν ἀείμνηστον Κυβερτιστὸν Στέφανον Διδ. Σύλλογον, τὸ δὲ ὅλον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Δελτίον τοῦ Διδ. Συλλόγου, εἰτα δὲ συμπληρωμένον εἰς τὴν Ψυχιατρικὴν Ἐπιθεώρησιν καί ἐξ αὐτῆς εἰς ἴδιον τεύχος ὑπὸ τὸν τίτλον "Πνευματικαὶ ἰδιοφυΐαι, αἵτις αὐτῶν καί σημασίαι ἐν τῇ αἰσθητικῇ καί τῇ παιδευτικῇ." Θέλων ν' ἀνοίξῃ νέους ὁδούς διδασκαλίας τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων παρ' ἡμῶν, κατὰ τὰς νεωτάτας μεθόδους, τῇ συνεργασίᾳ καθηγητῶν τῶν φυσιογνωστικῶν πέφρασε καί διέσκαυσε τὸ βιβλίον τοῦ Μπούγερμανν, τὸ ὅποτον συμπληρωθὲν ἐξ ἑλληνικῶν μονογραφιῶν περὶ ἑλληνικῶν ἰχθύων, ἑλλ. χελώνης κτλ. ἀπετέλεσε ὁγκώδη τόμον ἐξ ὑπερεξεκδοῶν σελίδων, εὐεργετικὸν βοήθημα εἰς τοὺς διδάσκοντας. Μόνος δὲ δι' ἐπιμόχθου ἐργασίας συνέγραψε τὰ Ὑποδείγματα διδασκαλίας τῆς φυτολογίας κατὰ τὰς βιολογικὰς ἀρχὰς καί ἐν συνδέσει πρὸς τὸν σχολικὸν κήπον. Τὴν ἄξιαν τοῦ βιβλίου τούτου ἀρμολιώτερος νὰ κρίνῃ εἶναι ὁ ἐκ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν κ. Ι. Πολίτης, καθηγητῆς τῆς Βοτανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, θερμῶς ἐκφρασθεὶς περὶ αὐτοῦ ἐν Συμβουλίῳ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Ὑπῆρξεν εἰς τῶν ὀργανωτῶν τῆς Σχολῆς τῶν ἀπύρων παιδῶν

τοῦ Παρνασσοῦ. Εἰς αὐτόν δὲ ὡς εἰδικόν κοσμητορά ἀνατέθη ἡ συγγραφή
φῆ τῆς ἱστορίας τῆς σχολῆς ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι της, καὶ ἡ με-
λειτη περὶ τοῦ Βασιλειάδου τοῦ ποιητοῦ, τοῦ σθέντος τὴν πρωτοβουλίαν
τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς .

Ἐξακολουθῶν τὰς ψυχολογικο-παιδαγωγικὰς μελέτας τοῦ ἐδημοσί-
ευσεν εἰς Ἑκπαιδευτικὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ Ζαρένη τὴν πραγματείαν
Ὁ φόβος παρὰ τοῖς παιδείοις.

Αἱ μελέται τοῦ περὶ τῆς ψυχῆς τῆς γυναικὸς ἡγάγον αὐτόν εἰς
σειράν διαλέξεων ἐν τῷ Παρνασσῷ, τῷ Λυκαίῳ τῶν Ἑλληνίδων, κλπ. περὶ
γυναικὸς : Διαφέρει ψυχικῶς ἡ γυναῖκα ἀπὸ τὸν ἄνδρα; ἡ γυναῖκα
ἐνώπιον τοῦ κινδύνου, τὸ δὲ ζήτημα τῆς κληρονομικότητος ἐπραγμα-
τεύθη εἰς δύο διαλέξεις: Ἡ μητέρα τοῦ Γκαῦτε καὶ ἡ μητέρα τοῦ Βύ-
ρωνος. Ἡ ἰταλὶς ἱατρός καὶ παιδαγωγός Μαρτίν Μοντεσσόρη μεταρρυθ-
μήσεν ἐπιστημονικῶς τὰς βάσεις τῆς νηπιαγωγικῆς ἀγωγῆς καὶ εἰδα-
σκαλίας, τὸ δὲ σύστημα τῆς ἀντικατεύσεως τοῦ τοῦ θρόμβου. Παρακολου-
θῶν καὶ ἐν τούτῳ τὰς νέας τάσεις παρέφρασε τὸ ἔργον τῆς Ἀμερικα-
νίδος Fisher περὶ Μοντεσσόρη, μετὰ εἰσαγωγῆς τῆς συγγραφῆς. Πλήν τού-
των διεσκεύασε καὶ ἐξελληνίσαι πληθύν ἄλλων ἔργων, εἰς τὴν Ἑλληνί-
κῃ τῆς ψυχῆς τοῦ Θεοχτερελέμπε, μετὰ εἰσαγωγῆς, τὸ κατὰ τὸ ἡμῶν
πρωτότυπον "πρῶτα βήματα τῆς ἀνθρωπότητος" τὴν βιογραφίαν τοῦ
Οὐάσιγνιτῶνος κτλ. Ἡ παιδαγωγικὴ δὲν εἶναι μόνον ψυχρὰ ἐπιστήμη
τοῦ σπουδαστηρίου. Ὁ παιδαγωγός πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ χέρισμα ν' ἀνῶν
τὸ θεῖον πῦρ εἰς ἑκατοντάδας καρδίῳν. Τὸ χέρισμα τοῦτο φαίνεται
ἔχων ὁ Ἀρ. Κουρτίδης, ἀσκήσας τὴν παιδαγωγικὴν ὡς κοινωνικὴν λει-
τουργείαν. Χαρακτηριστικόν δὲ εἶναι τὸ χωρίον ἐνός βιβλίου σου,
εἰς τὸ ὁποῖον τὴν ἐπιστήμην παρομοιάζει ὡς τὸ ὀλδοροσόν καὶ ὀλο-
κάθαρον νερόν, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς, φθάνει, διεχάτευό-
μενον, μέχρι τῶν πενιχρότερων καλυβῶν τοῦ λαοῦ.

Πλήρη πίναναι τῆς ἐργασίας τοῦ ἀειμνήστου αὐτοῦ ἐπιστήμο-
νος λογοτέχνου, φιλολόγου, φιλοσόφου καὶ παιδαγωγοῦ κατώρως νὰ
καταρτίσω περὶ ἧς δὲ ἀναγράψω τὰ σχετικὰ ἐν καιρῷ

Περὶ τοῦ Ἀριστοτέλη Κουρτίδου εἶχεν ὑπεβληθῇ ὑποψηφί-
της ὡς Ἀκαδημαῖκου διὰ τὴν ἑδραν τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγίας.

Δ. Γρ. Κατωπόρογλου.

(Σπουδὰς, ἔργα, ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνικὴ δράσις αὐτοῦ.)

Τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς τοῦ διήνυσεν ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ
Γένους Σχολῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐγγραφεῖς εἰς τὴν φιλοσο-
φικὴν σχολὴν τοῦ ἐν Ἀθῆναις Πανεπιστημίου, ἐδημοσιεύραφησεν
ἐπὶ ἱκανά ἔτη, συναρغασθόμενος εἰς τὴν "Ἐρσραδία" τοῦ Δ. Καμπού-
ρογλου καὶ τὴν "Ἐστίαν" τοῦ Γ. Κασδὸνη καὶ εἰτα Γ. Δροσίνη.
Ἦτο δὲ καὶ ἀρχισυντάκτης τῆς "Διαπλάσεως τῶν παίδων" ἐκ τῆς
ἐργασίας ταύτης προῆλθεν εἰς φῶς σειρά διηγημάτων, τὰ ὅποια,
κατ' ἐκλογὴν, μεταφράσθησαν γερμανιστὶ μὲν ἀπὸ τὸν Ἀδγουστον
Μπέλτε, Ἰταλιστὶ ἀπὸ τὸν Ἀντόνιον Καραβασίλη, καὶ Ἀγγλιστὶ
εἰς κομψὸν τομίδιον μετὰ διηγημάτων τοῦ κ. Γ. Δροσίνη ἀπὸ τὴν
Ἑλληνομαθῆ Ἀγγλίδα συγγραφέα Miss Edwards · πρὸ τινων δέ
μηνῶν ὁ καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῷ Ἰσπανικῷ Πανεπιστημίῳ
τῆς Βαρκελόνης κ. Luis Segala μετέφρασε μετὰ ἐπαινετικῆς
εἰσαγωγῆς ἐν ἑξ' αὐτῶν καὶ ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ φιλολογικόν πε-
ρὶ ἄρτημα τοῦ *Catulo Catalan*. Τὰ διηγήματα αὐτὰ πληροῦν ἕως τῶρα
τὰς σελίδας τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων.

Τὸ 1884 διωρίσθη κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Τμηματάρχου τότε
ἀειμνήστου Σπ. Λάμπρου γραμματεὺς Β' τάξεως εἰς τὸ Ὑπουργεῖον
τῆς Παιδείας. Τὸ 1889 ἀπῆλθεν εἰς Γερμανίαν πρὸς φιλοσοφικὰς
καὶ παιδαγωγικὰς σπουδὰς. Διέμεινε σχεδὸν 4 ἔτη καὶ ἔσχε διδα-
σκάλους τὸν Κόβνο-Φίσερ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, τὸν
Βεϋνὸ εἰς τὴν ψυχολογίαν, τὸν Ροδόλφον Ἰϋνεν (βραβεῖτον Νόμπελ)
καὶ τὸν Ὁθωνα Λίπρων εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὴν παιδαγω-
γικὴν τὸν κορυφαῖον τῶν τότε παιδαγωγῶν Ραῖν. Περὶ τοῦ *Seminar*
τοῦ Ραῖν ἔγγραφεν εἰς τὸ ἑλληνικόν περιοδικόν Κλειώ τῆς Λειψίας
ἑξετάσεις ἐπὶ διδακτορίῳ ὑπέστη ἐν Ἰένῃ τὸ 1892, λαβὼν

δίπλωμα *am laude* . 'Η έναρσιμος διατριβή του *Gewöhnung und Gewohnheit* αναφέρεται ως μία ἐκ τῶν ὀλίγων πηγῶν εἰς τὸ ὁμώνυμον ἄρθρον τοῦ Μεγάλου Παιδαγωγικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ραῦν, ὃ ἴδιος δὲ 'Ραῦν ὑπὸ τὸ ἄρθρον του *Charakterbildung* μετὰ τῶν συμβουλευτέων πραγματειῶν ἀναγράφει καὶ τὸ ἔργον τοῦ κ. Κουρτίδου.

'Επιστρέψας εἰς 'Ελλάδα κατ'ἀρχὰς ἐδημοσιογράφησε. 'Επειδὴ δὲ εἰς τὴν θεωρητικὴν κριτικὴν προσέδωκεν ἐπιστημονικὴν πωρ μορφήν, τῇ προτάσει τοῦ Δημ. Κορομηλά ἐκλήθη εἰς τὴν Δραματικὴν σχολὴν τοῦ 'Ωδεῖου 'Αθηνῶν, ὡς διδάσχος τοῦ παθόντος Γ. Βιζυηνοῦ. 'Επὶ σειρὰν ἐτῶν ἐδίδαξε ψυχολογίαν τῶν συναισθημάτων καὶ τῆς ἐκφράσεως αὐτῶν, αἰσθητικὴν καὶ δραματολογίαν. Βραδύτερον διὰ τὰ μαθήματα ταῦτα ἐκλήθη εἰς τὴν Βασιλικὴν δραματικὴν σχολὴν, συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Θωμᾶ Οἰκονόμου καὶ Σ. Στεφάνου. Πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ ἀναταφέντος ὑπὲρ τῶν ψυχολογικῶν ζητημάτων ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐκάρτε διαλέξεις εἰς τὸν Πarnaσσόν: ψυχολογία τοῦ κατ'ἐκάστου βίου, ταξοίδια εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς, περὶ ὀνείρων κτλ. Τῶν διαλέξεων τούτων μακρὰ περιλήψεις εὐρίσκονται εἰς τὰς ἐφημερίδας τὰς τότε, ἰδίως εἰς τὴν 'Ακρόπολιν καὶ τὴν 'Εστῖαν.

Κατὰ πρότασιν τοῦ Ν. Μπότση ἐκλήθη τὸ 1897 ὡς καθηγητὴς εἰς τὸ 'Αρσάκειον. 'Εδίδαξε ψυχολογίαν, διδαντικὴν καὶ παιδαγωγικὴν ἐπὶ μακρὰ ἔτη, μέχρι τῆς προαγωγῆς του εἰς Διευθυντὴν τοῦ Διδασκαλείου Πειραιῶς.

'Η ὁργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Αἰ 'Ελληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Συνεδρίου ἐξέλεξε αὐτὸν ὡς εἰσηγητὴν τοῦ τμήματος τῆς γυναικείας μορφώσεως, ἡ δὲ εἰσηγήσις αὐτοῦ ἦτις ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον " Ἀγωγή τῆς γυναικός " εἶναι ἴσως ἡ μόνη πρ' ἡμῖν πλήρης ἐπισκοπήσις τῆς γυναικείας μορφώσεως ἀπὸ

τοῦ θήλαος νηπίου μέχρι τῆς κοινωνικῆς ἐρώσεως γυναικός.

Ἐν τῷ ματαξὺ ἐξηκολούθει καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία. Τότε ὑπὸ τοῦ Πράγερ καὶ τῶν ἀμερικανῶν παιδαγωγῶν εἶχον ἀρχίσει αἱ μελέται περὶ τοῦ βρέφους καὶ τοῦ νηπίου. Εἰς τὴν ἐπετηρίδα τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως τοῦ Μπουκουβάλα ὁ Κουρτίδης ἔγραψε τὴν πρώτην χρονολογικῶς εἰς τὴν γλῶσσάν μας μελέτην περὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδίου. Τὴν προσοχὴν τοῦ εἰλκυσε καὶ ἡ ψυχοπαθολογία τοῦ παιδίου, καὶ ἐν τῇ "Ψυχιατρικῇ καὶ νευρολογικῇ Ἐπιθεωρήσει τοῦ Βλαβιανοῦ ἐδημοσίευσεν τὴν πραγματείαν "ψυχοκάθειαι ἐν τῷ σχολείῳ". Πρῶτος ἐκίθη παρ' ἡμῖν ἐπραγματεύθη ἐκ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως τὸ ζήτημα τοῦ ἐντελεσμοῦ τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῶν μηνμονικῶν τύπων. τῆς μελέτης ταύτης τὸ πρῶτον μέρος ἀνεγνώσθη εἰς τὸν ὑπὸ τὸν ἀείμνηστον Κυάρινον Στέφανον Διδ. Συλλόγον, τὸ δὲ ὅλον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Δελτίον τοῦ Διδ. Συλλόγου, εἰτα ἐξ συμπληρωμένων εἰς τὴν Ψυχιατρικὴν ἐπιθεώρησιν καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς ἴδιον τεύχος ὑπὸ τὸν τίτλον : Πνευματικαὶ ἰδιοφυίαι, αἰτίαι αὐτῶν καὶ σημασία ἐν τῇ αἰσθητικῇ καὶ τῇ παιδευτικῇ." Θέλων ν' ἀνοίξῃ νέους ὁρμούς διδασκαλίας τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων παρ' ἡμῖν, κατὰ τὰς νεωτάτας μεθόδους, τῇ συνεργασίᾳ καθηγητῶν τῶν φυσιογνωστικῶν παρέφρασε καὶ διέσκεύασε τὸ βιβλίον τοῦ Μπούγερμανν, τὸ ὁποῖον συμπληρωθὲν ἐξ ἑλληνικῶν μενογραφιῶν περὶ ἑλληνικῶν ἰχθύων, ἑλλ. χελώνης κτλ. ἀπετέλεσε ὁγκώδη τόμον ἐξ ὑπερεξαικισίων σελίδων, εὐεργετικὸν βοήθημα εἰς τοὺς διδάσκοντας. Μόνος δὲ δι' ἐπιμέχθου ἐργασίας συνέγραψε τὰ Ὑποθεσίματα διδασκαλίας τῆς φυτολογίας κατὰ τὰς βιολογικὰς ἀρχὰς καὶ ἐν συνδέσει πρὸς τὸν σχολικὸν κῆπον. Τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου τούτου ἀρμολιώτερος νὰ κρίνῃ εἶναι ὁ ἐκ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν κ. Ι. Πολίτης, καθηγητῆς τῆς βοτανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, θερμῶς ἐκφρασθεὶς περὶ αὐτοῦ ἐν συμβουλίῳ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Ὑπῆρξεν εἰς τῶν ὁργανωτῶν τῆς Σχολῆς τῶν ἀνδρῶν παίδων

τοῦ Παρνασσοῦ. Εἰς αὐτόν δὲ ὡς εἰδικόν κοσμήτορα ἀνετέθη ἡ συγγραφὴ
τῆς ἱστορίας τῆς σχολῆς ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τῆς, καὶ ἡ με-
λειτὴ περὶ τοῦ Βασιλειᾶδου τοῦ ποιητοῦ, τοῦ σχόντος τὴν πρωτοβουλίαν
τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς.

Ἐξακολουθῶν τὰς ψυχολογικο-παιδαγωγικὰς μελέτας τοῦ ἐφημερί-
ευθεν εἰς Ἑκπαιδευτικὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ Ζαμάνη τὴν πραγματεῖαν
Ἐφῶδες περὶ τῶν παιδῶν.

Αἱ μελέται τοῦ περὶ τῆς ψυχῆς τῆς γυναικὸς ἡγάγον αὐτὸν εἰς
σειρὰν διαλέξεων ἐν τῷ Παρνασσῷ, τῷ Λυκαίῳ τῶν Ἑλληνίδων, κλπ. περὶ
γυναικὸς : Διαφέρει ψυχικῶς ἡ γυναῖκα ἀπὸ τὸν ἄνδρα; ἡ γυναῖκα
ἐνὸπιον τοῦ κινδύνου, τὸ δὲ ζήτημα τῆς κληρονομικότητος ἐπραγμα-
τεύθη εἰς δύο διαλέξεις: Ἡ μητέρα τοῦ Γκαῖτε καὶ ἡ μητέρα τοῦ Βύ-
ρωνος. Ἡ ἰταλὶς ἱατρός καὶ παιδαγωγός Μαρία Μοντεσσόρη μετερρύθ-
μησεν ἐπιστημονικῶς τὰς βῆσεις τῆς νηπιαγωγικῆς ἐγωγῆς καὶ διδα-
σκαλίας, τὸ δὲ σύστημα τῆς ἀντικατέστησε τὸ τοῦ Φρόμπελ. Παρακολου-
θῶν καὶ ἐν τούτῳ τὰς νέας τάσεις παρέφρασε τὸ ἔργον τῆς Ἀμερικαν-
νίδος ^{Fiolha} περὶ Μοντεσσόρη, μετὰ εἰσαγωγῆς τῆς συγγραφῆς, πλὴν τοῦ-
των διεσκεύασε καὶ ἐξελλήνισε πληθὺν ἄλλων ἔργων, εἰς τὴν Ἑγυίει
νὴν τῆς ψυχῆς τοῦ Φεῦχτερελέμπεν, μετὰ εἰσαγωγῆς, τὸ κατὰ τὸ ἥμισυ
πρωτότυπον " πρῶτα βήματα τῆς ἀνθρωπότητος " τὴν βιογραφίαν τοῦ
Οὐασινγκτόν κτλ. Ἡ παιδαγωγικὴ δὲν εἶναι μόνον ψυχρὰ ἐπιστήμη
τοῦ σπουδαστηρίου. Ὁ παιδαγωγός πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ χέρισμα ν' ἀνάψῃ
τὸ θεῖον πῦρ εἰς ἐκατοντάδας καρδίων. Τὸ χέρισμα τοῦτο φαίνεται
ἔχων ὁ Ἀρ. Κουρτίσης, ἀσκήσας τὴν παιδαγωγικὴν ὡς κοινωνικὴν λει-
τουργίαν. Χαρακτηριστικόν δὲ εἶναι τὸ χωρίον ἐνός βιβλίου σου,
εἰς τὸ ὁποῖον τὴν ἐπιστήμην παρομοιάζει ὡς τὸ ὀλόθρονον καὶ ὀλο-
κάθαρον νερόν, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς κορυφῆς, φθάνει, διαχτενυό-
μενον, μέχρι τῶν πενιχρότερων καλυβῶν τοῦ λαοῦ.

Πλήρη πίνακα τῆς ἐργασίας τοῦ ἀειμνήστου αὐτοῦ ἐπιστήμο-
νος λογοτέχνου, φιλολόγου, φιλοσόφου καὶ παιδαγωγοῦ κατώρθωσε νὰ
καταρτίσῃ περὶ ἧς δὲ ἀναγράφω τὰ σχετικὰ ἐν καιρῷ

Περὶ τοῦ Ἀριστοτέλη Κουρτίσου εἶχεν ὑποβληθῇ ὑποψηφιό-
της ὡς Ἀκαδημαῖου εἰς τὴν ἑξῆς τῆς Φιλοσοφίας καὶ Παιδαγωγίας.

Δ. Γρ. Καμιονόρογλου.